

NUMATOMAS SOCIALINIS DALYVAVIMAS VĖLYVOJOJE PAAUGLYSTĖJE: YRA VIENA AR KELIOS RAIDOS TRAJEKTORIJOS?

Dr. Rasa Pilkauskaitė-Valickienė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinės politikos fakultetas
Psichologijos institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4620
Elektroninis paštas rvalick@mruni.eu

Prof. dr. Rita Žukauskienė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinės politikos fakultetas
Psichologijos institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4620
Elektroninis paštas rzukausk@mruni.eu

Pateikta 2013 m. sausio 4 d.,

Parengta spausdinti 2013 m. kovo 4 d.

Anotacija

Nors numatomo socialinio dalyvavimo reiškinys paauglystėje pastaraisiais metais moksliniuose tyrimuose nagrinėjamas vis dažniau, tačiau tai, kaip kinta numatomas socialinis dalyvavimas laikui bėgant, t. y. šio reiškinio raidos trajektorijų analizė, yra dar gana naujas reiškinys mokslinėse studijose. Šiame tyrime, vadovaujantis į asmenį orientuotu požiūriu (angl. person oriented), buvo atlikta longitudinalinių duomenų anali-

zė, kuria buvo siekiama atskleisti, ar visų paauglių numatomas dalyvavimas socialinėje veikloje vienodai kinta ketverių metų laikotarpiu, t. y. nuo devintos iki dvyliktos klasės. Taigi, pagrindinis šio tyrimo tikslas yra išsiaiškinti, ar paauglystėje yra skirtingos numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje raidos trajektorijos ketverių metų laikotarpiu. Šiame darbe naudojami tęstinio tyrimo pirmojo–ketvirtojo matavimo, atlikto Klaipėdos regiono aštuoniuose mokyklose, duomenys. Longitudinė analizė atlikta naudojant pirmojo, antrojo, trečiojo ir ketvirtojo matavimo (2008–2011m.) metu surinktus jausniausios kohortos tiriamųjų duomenis. Šie tiriamieji pirmojo matavimo metu buvo devintoje klasėje ($N = 745$, $M = 15,40$, $SD = 0,54$), o vėliau užpildė klausimynus būdami dešimtoje, vienuoliktoje ir dvyliktoje klasėse. Buvo naudojama Numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje skalė, kuri skirta paauglių ketinimams įsitraukti į įvairias socialines veiklas ateityje įvertinti. Numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje raidos trajektorijų analizė atskleidė, kad yra nemaža raidos trajektorijų variacija, t. y. galima skirti šešias skirtingas numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje raidos trajektorijas, kurios tarpusavyje skiriasi savo pradiniais įverčiais, forma, išreikštumo lygiu bei pastovumu. Šios šešios trajektorijos buvo pavadintos „žema pastovia“ trajektorija, „mažėjančia“ trajektorija „vidutine“ trajektorija, „nepastovia“ trajektorija, „didėjančia“ trajektorija ir „aukšta pastovia“ trajektorija. Į asmenį orientuoto požiūrio pritaikymas ir klasterinės analizės atlikimas leido pamatyti, kad yra ne viena, o šešios skirtingos numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje raidos trajektorijos vėlyvojoje paauglystėje.

Reikšminiai žodžiai: numatomas dalyvavimas socialinėje veikloje, raidos trajektorijos, paauglystė.

Įvadas

Pastaraisiais dešimtmečiais socialinių mokslų atstovai vis labiau domisi paauglių socialiniu aktyvumu. Tačiau ką reiškia būti aktyviu, dalyvaujančiu socialinėje veikloje jaunuoliu? R. Adler ir J. Goggin (2005) socialinį aktyvumą apibrėžia kaip susietumo ir bendrumo bei įsipareigojimo jausmą platesnei bendruomenei. D. Harris ir kt. (2007) teigia, kad socialinio aktyvumo sampratą reikėtų praplėsti įtraukiant kasdieninio gyvenimo patyrimą. Jų manymu, šiandieninis visuomeniškumo supratimas, apimantis formalų socialinį aktyvumą, turi būti papildytas naujais individualios dalyvavimo praktikos aspektais. E. Cicognani ir kt. (2008) vartoja terminą „socialinis dalyvavimas“ ir teigia, kad šis terminas šiuo metu užima pagrindinę vietą skirtingose socialinių mokslų disciplinose, tokiose kaip bendruomenės psichologija, socialinė psichologija, politikos mokslai ir t. t. Šie autoriai (Cicognani et al., 2008) nurodo, jog socialinį dalyvavimą galima apibrėžti kaip procesą, vykstantį tam tikrame bendruomenės kontekste, kai žmėnės aktyviai įsitraukia į įvairias veiklas formaliuose ir neformaliuose socialiniuose tinkluose, o pačios dalyvavimo formos yra daugiau nulemiamos klausimų, kylančių toje vietovėje ir bendruomenėje, ir apima ten egzistuojančias normas, vertybes, kultūrą ir/ar institucijas. M. Lévassieur ir kt. (2010) teigia, kad sąvoka „socialinis dalyvavimas“

apima ir individo įsitraukimą į tam tikrą santykį su kitais žmonėmis, ir asmens aktyvumo tikslus. Lietuvių autorių darbuose, kalbant apie socialinį aktyvumą, dažniausiai vartojama pilietiškumo sąvoka (Ranonytė, 2006; ir kt.). A. Ranonytė (2006) teigia, kad pilietiškumas apima požiūrių, nuostatų ir veiksmų amplitudę nuo sąmoningo tapatinimosi su valstybe ar bendruomene iki pozityviu arba negatyviu veiksmu išreikšto dalyvavimo joje vykstančiuose politiniuose ir socialiniuose procesuose. Kaip matome, socialinis dalyvavimas kaip reiškinys gali būti suprantamas labai plačiai – tai ir noras būti tam tikros bendruomenės dalimi, gebėjimas adekvačiai įvertinti bei suvokti savo norų priežastis, savęs kaip tam tikros bendruomenės nario suvokimas, savęs tapatinimas su kitais asmenimis, aktyvus dalyvavimas tam tikruose politiniuose, pilietiniuose bei socialiniuose įvykiuose.

Tyrimai atskleidžia, kad paaugliai, įsitraukę į socialinę veiklą, patiria teigiamas pasekmes, pradedant socialiniu bei psichologiniu prisitaikymu, baigiant politiniu ir kognityviniu išsivystymu (Kuperminc et al., 2001). Anot S. Pancer ir kt. (2007), paaugliai, kurie aktyviai įsitraukia į mokyklos, bendruomenės ar visuomeninę veiklą, labai retai išreiškia nepasitenkinimą šia veikla ir dažniausiai įžvelgia tik privalumus; tokie jaunuoliai nepasižymi arba labai menkai pasižymi probleminiu elgesiu (Barber et al., 2001). Taigi, galima manyti, kad pastebimos pozityvios dalyvavimo socialinėje veikloje pasekmės skatina visapusiškiau domėtis pačiu socialinio dalyvavimo reiškiniu ir analizuoti jo kitimą laikui bėgant. J. Youniss ir D. Hart (2005) teigia, kad jaunuoliai, konstruktyviai panaudoję savo gebėjimus paauglystėje, noriai prisideda prie konstruktyvių socialinių pokyčių ir ateityje. Tačiau labai dažnai empiriniuose socialinių mokslų srities tyrimuose socialiniam aktyvumui tyrinėti naudojamos labai skirtingos arba labai siauros dimensijos, apimančios tik vieną reiškinį kaip tik savanorystė ar tik balsavimas per rinkimus.

Šiame darbe, siekdami plačiau aprėpti socialinio dalyvavimo reiškinį, laikysimės E. Cicognani ir kt. (2008) sampratos, kad socialinis dalyvavimas paauglystėje yra procesas, vykstantis tam tikrame bendruomenės kontekste, kai paaugliai aktyviai įsitraukia į įvairias veiklas formaliuose ir neformaliuose socialiniuose tinkluose ir taip prisideda padėdami kitiems ar apskritai visuomenei. Paauglių tyrimai dėl jų amžiui būdingos specifikos negali atsakyti į kai kuriuos klausimus, susijusius su aktyviu dalyvavimu socialinėje veikloje, pvz., paaugliai tik jau tapę įstatymiškai suaugę, t. y. nuo 18-os metų, gali balsuoti šalies rinkimuose ir referendumuose, įstoti į politinę partiją ir pan. Tad dažnai paauglių tyrimuose dalyvavimas socialinėje veikloje yra operacionalizuojamas kaip numatomas socialinis dalyvavimas (Andolina et al., 2002; Metz, Youniss, 2005), t. y. ar paaugliai, sulaukę pilnametystės, ketina įsitraukti į tam tikrą socialinę veiklą. Tyrimai rodo (Azjen, 2001), jog ketinimai dalyvauti tam tikroje veikloje gana gerai numato tokio elgesio pasireiškimą ateityje. Taigi, remiantis šių tyrimų rezultatais, šiame darbe numatomas socialinis dalyvavimas operacionalizuojamas kaip jaunuolio numatymas, ar jis, sulaukęs suaugystės, aktyviai dalyvaus įvairiose socialinėse veiklose. Socialinės veiklos šiame tyrime aprėpia daugelį visuomeninio gyvenimo aspektų kaip savanoriška pagalba bendruomenės nariams, aktyvus dalyvavimas jaunimo organizacijose ar netgi straipsnių socialine tematika rašymas į laikraštį ir pan.

Taigi tyrimų, analizuojančių paauglių ketinimus dalyvauti socialinėje veikloje ateityje, aprėpiant ne vieną, o keletą veiklų vienu metu, labai trūksta. Ir nors mokslinėje literatūroje numatomas paauglių socialinis dalyvavimas vis dažniau pasitaikantis pastaraisiais metais empiriniuose tyrimuose, tačiau šio reiškinio raidos trajektorijų vėlyvojoje paauglystėje nagrinėjimas longitudinalinėje perspektyvoje, tai yra kaip kinta laikui bėgant, ir ypačingai iš holistinės (arba *į asmenį orientuotos*; angl. *person oriented*) paradigmatikos (Magnusson, Stattin, 2006) pozicijų, yra naujas reiškinys mokslinėse studijose. Į asmenį orientuotas požiūris geriausiai tinka tyrimuose, kurių tikslas – identifikuoti individų grupes, kurios funkcionuoja panašiu lygmeniu, tačiau tuo pat metu skiriasi nuo kitų individų (Magnusson, Stattin, 2006). Tad šiame tyrime atliksime į asmenį orientuotą longitudinalinių duomenų analizę, kuria sieksime atskleisti, ar visų paauglių numatomas dalyvavimas socialinėje veikloje vienodai ar nevienodai kinta ketverių metų laikotarpiu nuo devintos iki dvyliktos klasės. Vadovaudamiesi į asmenį orientuotu požiūriu (Bergman, 2001; Magnusson, Stattin, 2006), keliame prielaidą, kad gali būti identifikuotos skirtingos individų grupės, kurios funkcionuoja panašiu lygmeniu, tačiau skiriasi nuo kitų individų, t. y. gali būti išskiriamos net kelios skirtingos numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje ateityje kitimo ketverių metų laikotarpiu trajektorijos.

Taigi, apibendrinant išryškėja mokslinė **problema** – yra viena ar kelios paauglių numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje raidos trajektorijos Lietuvoje?

Šio tyrimo **objektas** – numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje raidos trajektorijos vėlyvojoje paauglystėje.

Šio tyrimo **tikslas** yra išsiaiškinti, ar paauglystėje yra skirtingos numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje raidos trajektorijos ketverių metų laikotarpiu.

Straipsnyje pristatomas ketverių metų longitudinalinis tyrimas, kuriame buvo taikomas apklausos raštu metodas, o duomenų analizė atlikta remiantis holistine paradigma.

Tyrimo metodika

Tiriamieji. Šiame darbe naudojami tęstinio projekto, atlikto Klaipėdos regiono aštuoniuose vidurinėse mokyklose, pirmojo–ketvirtojo matavimo duomenys. Longitudinė analizė atlikta naudojant keturių matavimų (2008–2011 m.) metu surinktus duomenis. Šie tiriamieji pirmojo matavimo metu buvo devintoje klasėje ($N = 745$, $M = 15,40$, $SD = 0,54$), o vėliau užpildė klausimynus, būdami dešimtoje, vienuoliktoje ir dvyliktoje klasėse. Tiriamųjų, užpildžiusių numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje skales visų keturių matavimų metu, skaičius buvo 417.

Metodika. Numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje ateityje skalė sudaryta longitudinalinės studijos autorių ir yra naudota Lietuvos tyrimuose (Pilkauskaitė-Valickienė, Žukauskienė, 2011; Erentaitė et al., 2012). Ši skalė skirta įvertinti paauglių ketinimus įsitraukti į įvairias socialines veiklas ateityje. Ją sudaro devyni teiginiai (pvz., „Ar tu ateityje ketini tapti vienos iš Lietuvos jaunimo organizacijų, kurios jungia bendrus interesus turintį jaunimą, nariu?“, „Užsiimti savanoriška veikla, siekti padėti vargstantiems arba vyresnio amžiaus bendruomenės žmonėms“, „Rašyti straipsnius į laikraštį

apie socialines ir politines problemas“, ir t. t.), kurie vertinami penkių balų Likerto tipo skalėje nuo 1 iki 5 (1 – „Tikrai ne“, 5 – „Tikrai taip“). Rezultatai skaičiuojami sumuojant atsakymus į visus teiginius ir padalijant šią sumą iš teiginių skaičiaus: kuo didesnis rezultatas, tuo ketinimai dalyvauti socialinėje veikloje ateityje yra aukštesni, o skalės diapazonas yra nuo 1 iki 5. Skalės patikimumas mūsų imtyje Cronbach $\alpha = 0,86$.

Tyrimo eiga. Šis tyrimas atliktas 2008–2011 m., kiekvieną pavasarį apklausiant tuos pačius tiriamuosius. Buvo gauti tyrimo dalyvavusių mokyklų vadovų bei tiriamaųjų tėvų sutikimai. Dalyvavimas buvo savanoriškas. Tyrimas pristatytas mokyklose, taip pat prieš tyrimą tiriamieji buvo supažindinti su tyrimo tikslais, jiems pateikta instrukcija bei atsakyta į iškilusius klausimus. Apklausa vyko pamokų metu raštu.

Duomenų analizė. Buvo atlikta klasterinė analizė, kurios tikslas – priskirti paau glius prie skirtingų numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje ateityje klasterių. Buvo siekiama išsiaiškinti, kiek ir kokių yra galimų skirtingų numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje ateityje klasterių pagal keturių matavimų įverčius. Siekiant, kad visi klasterinėje analizėje naudojami kintamieji būtų to paties svorio, numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje ateityje visų keturių matavimų įverčiai buvo standartizuoti. Šie standartizuoti kintamieji buvo naudojami kaip įvesties kintamieji klasterinėje analizėje. Klasterinė analizė atlikta, naudojant modifikuotą LICUR (angl. *Linking of clusters after removal of a residue*) procedūrą iš statistinio paketo SLEIPNER (Bergman, 1998; Bergman et al., 2003). Programa užtikrina įvesties duomenų paruošimą taip, kad būtų įvykdytos prielaidos, reikalingos klasterinei analizei vykdyti. Todėl duomenys buvo atitinkamai peržiūrėti skiriant dėmesį praleistiems įverčiams. Praleistoms reikšmėms buvo priskirtos naujos reikšmės, naudojant vidurkio reikšmės priskyrimą. Priskyrimas buvo apribotas iki vienos antrojo arba trečiojo matavimo praleistos reikšmės vienam tiriamajam. Tiriamieji, kurie turėjo praleistas reikšmes ketvirtojo matavimo metu, buvo eliminuoti iš tolesnės analizės. Naudojant šią parengtą be tiriamaųjų su išskirtimis duomenų bazę buvo atlikta klasterinė analizė, naudojant standartizuotus kintamuosius. Visi tiriamieji yra priskiriami klasteriams, taikant J. Ward (1963) aglomeratyvinę hierarchinę klasterinės analizės metodą. Šios procedūros metu kiekvienas individas pradžioje reprezentuoja atskirą klasterį, ir klasteriai, kurie pasižymi mažiausiu bendros kvadratinės paklaidos sumos tarp klasterių Euklido atstumų pokyčiu, yra sujungiami kiekvieno naujo jungimo metu, kol visi tiriamieji patenka į vieną klasterį. Klasterinės analizės procedūros nepateikia statistinio kriterijaus, kai yra pasiekiamas „geriausias sprendimas“. Tačiau atsižvelgiant į kintamųjų kiekį analizėje (mūsų atveju keturi, nes keturi matavimai) ir tiriamaųjų skaičių, buvo pasirinkta analizuoti paskutines 10 iteracijų. Galutinis klasterių skaičiaus sprendimas buvo priimtas, remiantis L. Bergman ir kt. (2003) pateiktais kriterijais: (1) parinktas sprendimas turi būti teoriškai prasmingas; (2) staigus bendros kvadratinės paklaidos sumos (ESS) mažėjimas gali rodyti, kad liko per mažai klasterių; (3) bendros kvadratinės paklaidos suma pageidautina, kad būtų apie 66 proc., tačiau ne mažiau nei 50 proc.; (4) pageidautina, kad kiekvieno klasterio homogeniškumo koeficientas būtų mažiau kaip vienas; (5) galutinis klasterių sprendimas neturėtų remtis mažesniu nei 5 klasterių sprendimu ir dėl praktinių priežasčių turėtų neviršyti 15 (Bergman et al., 2003).

Rezultatai

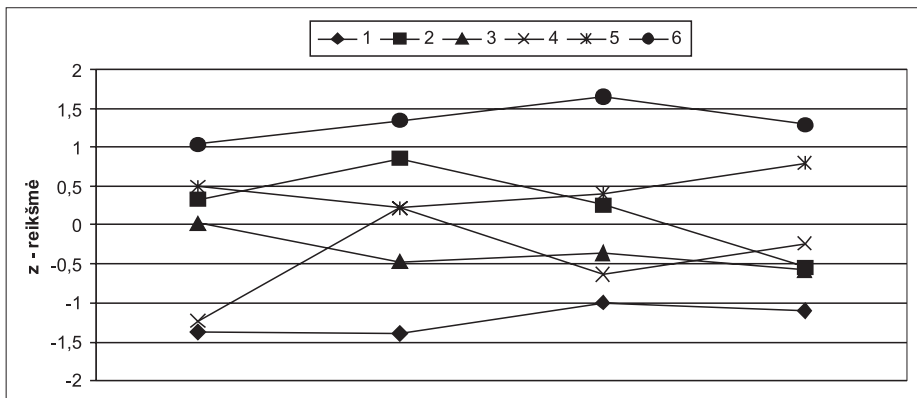
Numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje ateityje klasterinė analizė. Iš pradžių buvo patikrinta, ar imtyje yra tiriamųjų su požymių išskirtimis. LICUR procedūra atskleidė, kad, priskiriant visus paauglius į tam tikrą klasterį pagal keturių matavimų numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje įverčius, reikia pašalinti keturis tiriamuosius iš tolesnės analizės kaip tiriamuosius su požymių išskirtimis. Klasterinei analizei buvo naudojama duomenų bazė be tiriamųjų su išskirtimis ($n = 413$). Klasterinės analizės rezultatai paskutinėms dešimčiai iteracijų pagal klasterių dydį (n intervalas visuose klasteriuose), ESS (reikšmė ir pokytis) ir homogeniškumo koeficientus (intervalas ir n daugiau kaip 1,00) yra pateikti 1-oje lentelėje. Kaip matome, bendra paklaidos kvadratinė suma stipriau nukrito, kai visi tiriamieji buvo suskirstyti į mažiau nei šešis klasterius (penkų klasterių sprendimo bendra paklaidos kvadratinė suma yra 54,91 proc.). Šešių klasterių sprendimo bendra paklaidos kvadratinė suma yra artima dviem trečdaliams – 59,51 proc., ir tai yra ne mažiau kaip reikalaujamas mažiausias bendros paklaidos kvadratinės sumos procentas, t. y. 50 proc. Žemesnė nei 50 proc. riba fiksuojama keturių klasterių sprendime. Šešių klasterių sprendime visų klasterių homogeniškumo koeficientas buvo žemiau vieneto (visi homogeniškumo koeficientai žemiau vieneto buvo fiksuoti nuo dešimties klasterių sprendimo ir išliko, kol visi tiriamieji buvo priskirti prie penkių klasterių (šiam penkių klasterių sprendime jau buvo fiksuotas vienas homogeniškumo koeficientas virš vieneto). Tiriamųjų skaičius klasteriuose nedaug skyrėsi nuo septynių klasterių sprendimo, o didesni skirtumai atsirado nuo penkių klasterių sprendimo. Taigi remiantis visais kriterijais, šešių klasterių sprendimas pasirodė geriausiai atitinkantis visus statistinius kriterijus.

1 lentelė. Paskutinių 10 iteracijų klasterių dydis (tiriamųjų skaičiaus (n) variacija), ESS (reikšmė ir pokytis) ir homogeniškumo koeficientas (variacija tarp klasterių ir klasterių skaičius, kurių homogeniškumo koeficientas viršija vienetą)

Table 1. The cluster size of last ten iterations (variation of number of participants (n), ESS (value and change), and homogeneity coefficient (variation between clusters and number of clusters, which homogeneity coefficient is above 1)

Klasteris Sprendimas	Klasterio dydis n variacija	ESS		Homogeniškumo koeficientas	
		Reikšmė	Pokytis	Variacija	$n > 1,00$
10	28–62	68,83	0	0,3–0,95	0
9	28–68	67,19	1,64	0,3–0,95	0
8	33–79	65,53	1,66	0,55–0,95	0
7	33–117	62,85	2,68	0,61–0,95	0
6	33–130	59,51	3,34	0,61–0,95	0
5	33–159	54,91	4,6	0,61–1,05	1
4	33–174	49,91	5	0,61–1,11	2
3	47–207	43,07	6,84	0,61–1,34	2
2	206–207	35,66	7,41	1,24–1,34	2
1	413	0,00	35,66	2,00	1

Šešių numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje ateityje raidos trajektorijų aprašymas. Raidos trajektorijų profilių peržiūra (žr. 1 pav.) patvirtino prasmingą ir atskirą šešių klasterių sprendimo klasifikaciją, kadangi šios trajektorijos viena nuo kitos skiriasi savo forma, reikšmių dydžiais arba pagal abu šiuos kriterijus.

1 pav. Numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje raidos trajektorijos ketverių metų laikotarpiu

Fig. 1. The developmental trajectories of intended participation in social activities during the period of four years.

Toliau pateikiame šios analizės metu išskirtų trajektorijų aprašymą pagal tiriamųjų skaičių, homogeniškumo koeficientą ir dalyvavimo mokyklos veikloje ketverių metų laikotarpiu kintamųjų įverčius (žr. 2 lentelę). Remiantis numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje ateityje ketverių metų laikotarpiu kintamųjų įverčiais, šias šešias trajektorijas pavadinome „žema pastovia“ trajektorija, „mažėjančia“, „vidutinė“, „nepastovia“, „didėjančia“ ir „aukšta pastovia“ trajektorija.

2 lentelė. Keturių matavimų numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje įverčių vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai (standartizuotos reikšmės), tiriamųjų skaičius ir homogeniškumo koeficientas

Table 2. Means and standard deviations (z scores) of intended participation in social activities during the period of four years, number of participants, and homogeneity coefficient

Trajektorija	n	hc	T1 M (SD)	T2 M (SD)	T3 M (SD)	T4 M (SD)
1 trajektorija: „žema pastovi“	47	0,61	-1,38 (0,43)	-1,4 (0,4)	-1 (0,55)	-1,1 (0,68)
2 trajektorija: „mažėjanti“	44	0,91	0,32 (0,52)	0,86 (0,66)	0,26 (0,72)	-0,55 (0,64)
3 trajektorija: „vidutinė“	117	0,77	0,02 (0,45)	-0,47 (0,61)	-0,37 (0,67)	-0,58 (0,59)

4 trajektorija: „nepastovi“	42	0,95	-1,23 (0,41)	0,21 (0,84)	-0,64 (0,73)	-0,23 (0,54)
5 trajektorija: „didėjanti“	130	0,87	0,49 (0,77)	0,21 (0,59)	0,4 (0,59)	0,8 (0,53)
6 trajektorija: „aukšta pastovi“	33	0,83	1,04 (0,79)	1,34 (0,58)	1,66 (0,53)	1,3 (0,5)

Kaip matome, visus paauglius pagal numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje įverčius ketverių metų laikotarpiu galima suskirstyti į šešias grupes, o tai reiškia, kad numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje įverčiai gali kisti net keliomis skirtingomis raidos trajektorijomis. Numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje klasterių sprendime buvo aiškiai išskirtos beveik identiškos formos trajektorijos, tačiau jų vidurkių įverčiai skiriasi: tai „žema pastovi“ ir „aukšta pastovi“ trajektorijos. Šios raidos trajektorijos gana panašios ir tuo, kad yra santykinai nežymus įverčių vidurkių augimas nuo pirmojo iki trečiojo matavimo. Dar dvi trajektorijos, t. y. „didėjanti“ ir „vidutinė“, savo forma taip pat yra panašios į aptartąsias, t. y. santykinai jų formos taip pat gana pastovios, tačiau įverčių vidurkiai yra santykinai vidutiniai kitų trajektorijų atžvilgiu, o trajektorijos „didėjanti“ įverčių vidurkiai nežymiai auga nuo antrojo iki ketvirtojo matavimo. Kitos dvi, t. y. „mažėjančios“ ir „nepastovios“ raidos, trajektorijos akivaizdžiai skiriasi nuo kitų keturių trajektorijų; šių raidos trajektorijų formos skiriasi ir tarpusavyje. „Mažėjančiai“ trajektorijai būdinga tai, kad nuo antrojo matavimo įverčių vidurkiai ima kristi, t. y. nuo santykinai gana aukšto numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje dešimtoje klasėje iki santykinai žemo numatomo dalyvavimo dvyliktoje klasėje kitų trajektorijų atžvilgiu. „Nepastoviai“ raidos trajektorijai būdinga tai, kad nuo santykinai itin žemo numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje devintoje klasėje, dešimtoje klasėje pasiekiamas santykinai vidutinis lygis, o vėliau jis vėl krenta vienuoliktoje klasėje ir nežymiai kyla dvyliktoje klasėje.

Rezultatų aptarimas

Pagrindinis šios analizės, besiremiančios į asmenį orientuotu požiūriu, tikslas buvo nustatyti, ar yra tik viena, ar kelios numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje raidos trajektorijos vėlyvojoje paauglystėje? Numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje raidos trajektorijų analizė atskleidė, kad yra nemaža raidos trajektorijų variacija, t. y. galima išskirti skirtingas šešias numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje raidos trajektorijas. Analizuodami šio reiškinio raidos trajektorijas, matome, kad jos skiriasi ir pradiniu tirtu lygiu devintoje klasėje, ir savo forma bei įverčiais: galime išskirti tris pastovias raidos trajektorijas: vieną – pasižyminčią santykinai aukštais įverčių vidurkiais, kitą – santykinai žemais įverčių vidurkiais ir vieną – pasižyminčią santykinai vidutiniais įverčių vidurkiais. Dar dvi raidos trajektorijos (trajektorija „didėjanti“ ir trajektorija „mažėjanti“) pasižym tuo, kad jos, būdamos santykinai šiek tiek aukštesnės už vidutinį lygį kitų trajektorijų atžvilgiu, paskutinio matavimo metu beveik identiškos jų trajektorijos pasikeitė skirtinga linkme: vienos įverčių vidurkis pakilo, kitos – nusileido. Svarbu tai, kad trajektoriją

„didėjanti“ sudarė didžiausias paauglių skaičius – 31,5 proc., tuo tarpu trajektoriją „mažėjanti“ – tik 10,6 proc. tiriamų paauglių. Taip pat matome, kad gana didelei paauglių daliai būdingas santykinai vidutinis numatomas dalyvavimas socialinėje veikloje (28,3 proc.), o žemas, kaip ir aukštas visų ketverių metų laikotarpiu numatomas dalyvavimas, yra būdingas tik mažai daliai paauglių (atitinkamai trajektoriją „žema pastovi“ sudaro 11,4 proc., o trajektoriją „aukšta pastovi“ – 8 proc.).

Į asmenį orientuoto požiūrio pritaikymas ir klasterinės analizės atlikimas leido pamatyti, kad socialinio dalyvavimo raida yra žymiai sudėtingesnis reiškinys nei rodė ankstesnių tyrimų duomenys (Carlo et al., 2007; Bohnert et al., 2008 ir kt.), kuriuose socialinis dalyvavimas buvo suprantamas kaip visiems paaugliams vienodai kintantis reiškinys, t. y. tyrimuose, kurių duomenų analizė buvo pagrįsta remiantis į kintamuosius orientuotu (tradiciniu) požiūriu. Tai, kad galima išskirti skirtingas socialinio dalyvavimo raidos trajektorijas, atitinka kitų tyrimų, besiremiančių į asmenį orientuotu požiūriu, rezultatus (Janosz et al., 2008; Kokko et al., 2006; Li, Lerner, 2011). Kaip ir šių autorių tyrimuose, taip ir šiame tyrime atlikus klasterinę analizę buvo išskirtos ir pastovios, ir nepastovios trajektorijos, bei atitiko tai, jog didelė paauglių dalis pasižymi pastoviomis raidos trajektorijomis. Tačiau yra ir skirtumų nuo minėtų autorių tyrimų rezultatų: mūsų tyrime tik maža dalis paauglių pasižymi aukštomis pastoviomis raidos trajektorijomis, tuo tarpu minėtų autorių tyrimų rezultatai rodė, jog šiomis raidos trajektorijomis pasižymi gana didelė dalis tiriamųjų. Viena svarbiausių šių skirtumų priežastis gali būti tai, kad minėtų autorių tyrimuose tiriamieji buvo jaunesnio mokyklinio amžiaus (Kokko et al., 2006) arba tik įžengę į paauglystę (Janosz et al., 2008; Li, Lerner, 2011). Antra, turime pripažinti, kad skirtumai galėjo atsirasti ir dėl to, kad tiek mūsų, tiek minėtų autorių tyrimuose socialinio dalyvavimo kintamieji buvo skirtingai operacionalizuoti. Trečia, skirtingai nei minėti autoriai, nagrinėjome numatomą socialinį dalyvavimą, o ne dabartinį įsitraukimą į įvairias veiklas. Deja, dėl tyrimų, kurie analizuotų numatomo socialinio dalyvavimo raidos trajektorijas vėlyvosios paauglystės iš holistinės perspektyvos, trūkumo rezultatų palyginti negalime.

Taigi kaip ir kėlėme prielaidą, tyrimo rezultatai patvirtino, kad nėra vienos raidos trajektorijos, kuri būtų universali visiems mūsų tirtiems paaugliams. Tai, jog šio tyrimo rezultatai atskleidė, kad yra ne tik pastovių, bet ir kintančių raidos trajektorijų, t. y. ir kylančių, ir besileidžiančių įvairiais matavimo laikotarpiais, leidžia kelti kitą prielaidą, kurią būtų galima patvirtinti arba paneigti tolesniuose tyrimuose, kad aplinka arba kontekstas, kuriame gyvena paauglys, gali prisidėti prie tokio numatomo elgesio raiškos. Būtent ši raidos trajektorijų įvairovė leidžia suprasti ir teorinę, ir praktinę naudą. Teoriškai, skirtingų raidos trajektorijų egzistavimas sustiprina požiūrio, orientuoto į asmenį, svarbą, nes pabrėžiamas šio reiškinio sudėtingumas ir daugia-kryptiškumas vėlyvosios paauglystės laikotarpiu. Iš praktinės pusės, tikriausiai reikėtų atkreipti dėmesį, kad tam tikri aplinkos kintamieji galėtų būtų svarbūs veiksniai, skatinantys dalyvauti ar nedalyvauti įvairioje socialinėje veikloje. Tačiau reikėtų tolesnių tyrimų, kurie padėtų išsiaiškinti, kodėl tik nedidelei paauglių daliai būdinga pastoviai aukšta ar didėjanti numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje raidos trajektorijos ir siekti nustatyti veiksnius, skatinančius dalyvavimo socialinėje veikloje vėlyvosios paauglystės laikotarpiu augimą.

Išvados

Vadovaujantis į asmenį orientuotu požiūriu, galima skirti šešias skirtingas numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje raidos trajektorijas paauglystėje, kurios tarpusavyje skiriasi savo pradiniais įverčiais, forma, išreikštumo lygiu bei pastovumu.

Skirtingų numatomo dalyvavimo socialinėje veikloje raidos trajektorijų paauglystėje išskyrimas patvirtina šio reiškinio sudėtingumą bei nurodo tolesnių empirinių tyrimų, analizuojančių skatinančius veiksnius, būtinumą.

Literatūra

- Adler, R. P.; Goggin, J. What do we mean by “civic engagement”? *Journal of Transformative Education*. 2005, 3(3): 236–253.
- Andolina, M. W.; Jenkins, K.; Keeter, S.; Zukin, C. Searching for the meaning of youth civic engagement: Notes from the field. *Applied Developmental Science*. 2002, 6: 189–195.
- Azjen, I. Nature and operation of attitudes. *Annual Review of Psychology*. 2001, 52: 27–58.
- Barber, B. L.; Eccles, J. S.; Stone, M. R. What ever happened to the Jock, the Brain, and the Princes? Young adult pathways linked to adolescent activity involvement and social identity. *Journal of Adolescent Research*. 2001, 16: 429–455.
- Bergman, L. R. A pattern-oriented approach to studying individual development: Snapshots and processes. In R. B. Cairns, L. R. Bergman, & J. Kagan (Eds.), *Methods and models for studying the individual* (pp. 83–121). Thousand Oaks, CA: Sage. 1998.
- Bergman, L. R. A Person Approach in Research on Adolescence: some Methodological Challenges. *Journal of Adolescent Research*, 2001, 51: 1173–1182.
- Bergman, L. R.; Magnusson, D.; El-Khoury, B. M. *Studying Individual Development in an Interindividual Context: A Person-Oriented Approach. Vol. 4: Paths through life*. Mahwah, NJ: Erlbaum. 2003.
- Bohnert, A. M.; Kane, P.; Garber, J. Organized Activity Participation and Internalizing and Externalizing Symptoms: Reciprocal Relations during Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*. 2008, 37: 239–250.
- Carlo, G.; Crockett, L. J.; Randall, B. A.; Roesch, S. C. A Latent Growth Curve Analysis of Prosocial Behavior Among Rural Adolescents. *Journal of Research on Adolescence*. 2007, 17(2): 301–324.
- Cicognani, E.; Pirini, C.; Keyes, C.; Joshanloo, M.; Rostami, R.; Nosratabadi, M. Social Participation, Sense of Community and Social Well Being: A Study on American, Italian and Iranian University Students. *Social indicators research*. 2008, 89: 97–112.
- Erentaitė, R.; Žukauskienė, R.; Beyers, W.; Pilkauskaitė Valickienė, R. Is news media related to civic engagement? The effects of interest in and discussions about the news media on current and future civic engagement of adolescents. *Journal of adolescence*. 2012, 35(3): 587–597.
- Harris, A.; Wyn, J.; Younes, S. Young people and citizenship: An everyday perspective. *Youth Studies Australia*. 2007, 26(3): 19–27.
- Janosz, M.; Archambault, I.; Morizot, J.; Pagani, L. S. School Engagement Trajectories and Their Differential Predictive Relations to Dropout. *Journal of Social Issues*. 2008, 64(1): 21–40.
- Kokko, K.; Tremblay, R. E.; Lacourse, E.; Nagin, D. S.; Vitaro, F. Trajectories of Prosocial Behavior and Physical Aggression in Middle Childhood: Links to Adolescent School Dropout and Physical Vio-

- lence. *Journal of Research on Adolescence*. 2006,16(3): 403–428.
- Kuperminc, G. P.; Leadbeater, B. J.; Blatt, S. J. School social climate and individual differences in vulnerability to psychopathology among middle school students. *Journal of School Psychology*. 2001,39, 141–159.
- Levasseur, M.; Richard, L.; Gauvin, L.; Raymond, É. Inventory and analysis of definitions of social participation found in the aging literature: Proposed taxonomy of social activities. *Social Science & Medicine*. 2010, 71: 2141–2149.
- Li, Y., Lerner, R. M. Trajectories of School Engagement During Adolescence: Implications for Grades, Depression, Delinquency, and Substance Use. *Developmental Psychology*. 2011, 47(1): 233–247.
- Magnusson, D.; Stattin, H. The person in the environment: Towards a general model for scientific inquiry. In R. M. Lerner (Ed.). *Handbook of Child Psychology*. 2006, Vol. 1: *Theoretical models of human development*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Metz, E.; Youniss, J. Longitudinal gains in civic development through school-based required service. *Political Psychology*. 2005, 26: 413–437.
- Pancer, S. M.; Pratt, M.; Hunsberger, B.; Alisat, S. Community and Political Involvement in Adolescence: what distinguishes the Activists from the Uninvolved? *Journal of Community Psychology*. 2007, 35(6): 741–759.
- Pilkauskaitė-Valickienė, R.; Žukauskienė, R. The role of attachment to school and open classroom climate for discussion on adolescent pro-social engagement. *Socialinis darbas*. 2011, 10(1): 128–137.
- Ranonytė, A. Lietuvos moksleivių pilietiškumo ir tautinio tapatumo formavimosi prielaidos. *Acta Paedagogica Vilnensia*. 2006, 16: 63–74.
- Ward, J. H. Hierarchical grouping Grouping to Optimize an Objective Function. *Journal of the American Statistical Association*. 1963, 58: 236–244.
- Youniss, J.; Hart, D. The intersection of social institutions with civic development. In L. A. Jensen, R. W. Larson (Eds.). *New Directions in Child Development: New Horizons in Developmental Theory and Research*. 2005, 109: 73–81. San Francisco: Jossey-Bass.

INTENDED SOCIAL PARTICIPATION IN ADOLESCENCE: HOW MANY INDIVIDUAL DEVELOPMENTAL TRAJECTORIES CAN BE IDENTIFIED?

Dr. Rasa Pilkauskaitė-Valickienė

Prof. Dr. Rita Žukauskienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

The main purpose of this study was to ascertain if there existed different trajectories of intended social participation during the period of four years in adolescence using the person-oriented approach. The main task was to find out how many different and what kind of trajectories of intended social participation could be there.

Method. The cluster analysis was accomplished using a modified LICUR procedure from the statistical package SLEIPNER (Bergman et al., 2003). Student participants ($N=745$, $M=15.4$, $SD=0.54$ during Time 1) were drawn from eight high schools. The same participants were surveyed annually (4 times) using the Intended Social Participation scale. This study followed with four annual assessments during the spring months. The 1st assessment took place in 2008, and the 4th—in 2011. Questionnaires were administered by the researchers after obtaining the consent of school authorities and parents. Questionnaires were completed in class during regular class hours voluntarily.

Results. The main criteria in finding an appropriate number of clusters to extract indicated that a six-cluster solution was acceptable. Below, the trajectories are described by number of participants and homogeneity coefficient: Trajectory 1: “low stable” ($n=47$, $hc=0.61$); Trajectory 2: “decreasing” ($n=44$, $hc=0.91$); Trajectory 3: “average” ($n=117$, $hc=0.77$); Trajectory 4: “unstable” ($n=42$, $hc=0.95$); Trajectory 5: “increasing” ($n=130$, $hc=0.87$); Trajectory 6: “high stable” ($n=33$, $hc=0.83$). The inspection of the trajectories profiles provided a meaningful and distinct classification for the six-cluster solution, because all patterns differed from each other in shape, magnitude, or both. This solution is defined by two constant developmental trajectories at different levels of participation (“low stable” and “high stable”), one trajectory following a decreasing linear function, one increasing, and two unstable trajectories reflecting a slight cubic trend (“unstable” and “average”).

Conclusion. Six different trajectories of intended participation in social activities in the future are identified, which are differing among themselves in their initial estimates and/or in their form and/or in their level of expression and stability. Theoretically the existence of differing developmental trajectories reinforces the importance of person oriented approach as the complexity and multidimensionality of this phenomenon is stressed in the period of late adolescence. From the practical side we hold that the context could play a significant role in the development of intended participation in social activities.

Keywords: intended social participation, developmental trajectories, late adolescence.